

Reminiscențe ale instituției voievodale în Sătmar (sec. XVI–XIX)

Bujor Dulgău

Comitatele transilvănene sunt instituții politico administrative create de către regalitatea ungară pe măsura penetrării ei în spațiile locuite de românii băștinași, fiind grefate peste structurile autohtone tradiționale: districte, cnezate, voievodate și crâinicii.

Teza potrivit căreia epoca voievodatului Transilvaniei încetează în 1541 este unanim acceptată de istoriografia românească. Dănuirea voievodatelor locale și a dregătoriei voievodatului în comitatele din nord vestul și vestul României, cu mult dincolo de acest prag cronologic, este o certitudine de necontestat. Forma de contestare a micilor voievodate locale, atribuțiile și competențele voievozilor din teritoriile compact locuite de români, statutul lor social etc., sunt chestiuni care suscită încă discuții. Un răspuns concludent și credibil se va putea contura doar în măsura în care vor fi cercetate importante fonduri și colecții arhivistice medievale păstrate în țară și străinătate.

Prezenta comunicare își propune câteva deslușiri cu referire la voievozii locali sătmăreni, dar nu în mod izolat, ci într-un context istorico – geografic mai larg ce include și zone limitrofe. Istoriografia locală sătmăreană poate contabiliza în prezent un singur studiu privitor la această temă, și el aparține profesorului Victor D. Dragoș¹. Acest studiu are meritul de a fi scos la iveală, la nivelul secolului al XVIII-lea, circa 10 –12 voievozi sătmăreni identificați nominal ori doar semnați ca dregători în fondurile arhivistice păstrate la Direcțiile Județene Cluj și Bihor ale Arhivelor Naționale. Voievozii sătmăreni sunt regășibili, în general, în cadrul conscripțiilor domeniiale și ca martori audiați de către autoritățile administrative și judecătorești în anchetele generate de multiple litigii de proprietate. Conscripția din 1566 a domeniului Ardud consemnează mai multe voievodate, fiecare grupând câte 3 – 10 sate, a domeniului Baia Mare (făcea parte din comitatul Sătmarului) confirmă existența a 2 voievozi, iar cel al Țării Oașului a unui singur voievod². Referiri la realitățile economico – sociale existente în câteva din satele Țării Oașului întâlnim în conscripțiile dicale ale comitatului Ugocea din anii 1567 – 1574. Astfel în localitatea Gherța Mică găsim în capul listei un jude – voievod, în Tarna Mare 3 voievozi, mai mult ca sigur câte unul din fiecare stăpân, iar în Turț un voievod³. Urbariile domeniului cetății Satu Mare din anii 1569 și 1592 înscriu alte 11 sate din Oaș, printre ele și satul Bixad condus de un voievod⁴. Într-un document păstrat sub formă de transumpt din anul 1747 se face trimitere la voievodul Ioan din Sătmar în anul 1588⁵, pentru ca într-o scrisoare de mărturie, datată 2 februarie 1598, să fie menționat voievodul nobilului Stephanus Reway din Mădăras⁶, care urma să dea de veste supușilor iobagi că se va ridica opreliștea la ghindatul porcilor în pădure.

În secolul al XVII-lea mai pot fi consemnați câțiva voievozi locali. Spre pildă, într-o scrisoare de hotărnicie din 13 aprilie 1609 apare numele lui Simion Olah Waywoda⁷ (Simion Valahul) din Tătărești ca membru al comisiei de rectificare a vechilor semne de hotar dintre posesiunile orașului Satu Mare și satele învecinate. În același context, tot în

¹ Victor D. Dragoș, *Voievozi locali în ținuturile sătmărene în secolul al XVIII-lea*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, VII – VIII, Satu Mare, 1986 – 1987, p. 239 – 245.

² D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol.I, București, 1967, p. 197

³ Szabo Istvan, *Ugocea Megye*, Budapesta, 1937, p. 182 – 523.

⁴ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol.II, București, 1968, p.260

⁵ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Satu Mare (în continuare DJANSM), fond *Primăria Municipiului Satu Mare, Procesul familiei Karolyi cu orașul*, fasc. II, act. Nr. 98/1747

⁶ DJANSM, fond *Primăria Municipiului Satu Mare, Moșia Mădăras*, act nr. 1/1598

⁷ DJANSM, fond *Primăria Municipiului Satu Mare, Litterae metales*, act nr. 3/1609, f.4

anul 1609, figurează și Georgius Lihor Waywoda⁸ din Gerăușa, iar ceva ani mai târziu, în 1635, Ioannes Moldovan Waywoda⁹ al ilustrului domn Sigismund Prepostvary din Homorodu de Jos. În 1640 acest voievod apare în calitate de colon al aceluiași stăpân, semn că a decăzut din punct de vedere al statutului social¹⁰. Secolul al XVIII-lea abundă în informații referitoare la voievozii locali sătmăreni, alții decât cei identificați de profesorul Victor V. Dragoș. Cu prilejul diverselor interogatorii luate supușilor orașului Satu Mare de pe moșiile situate în satele Rușeni și Tătărești apar, printre martori, și câțiva voievozi: Petru Pop din Tătărești în 1715¹¹, Mihai Pop în 1769¹² și Ioan Suciu din Rușeni în 1775¹³.

Urbăriile și conscripțiile satelor din Țara Oașului înscriau în categoria supușilor, în mod constant, și o serie de voievozi: Filip Fătul (Philippus Fatyu) și Teodor Turțeanu (Theodorus Turczy) din Gherța Mică în 1723¹⁴, Georgius Molnar – voievodul lui Gabriel Perény din Turț în 1725¹⁵, Teodor Mărcuș (Theodoricus Markus) voievodul contelui Emeric Perény din Batarci 1725 și Petrus Kiss – voievodul baronului Paul Perény din Batarci tot în 1725¹⁶, Petru Păncuța (Pankucz) – voievodul baronului Andrei Perény din Tarna Mare în 1725 și Simion Ivacico (Ivácskó) – voievodul baronului Sigismund Perény din Tarna Mare tot în 1725¹⁷. În anul 1723 găsim ca voievod în satul Comlăușa pe Iacob Paul (Jacobus Pál)¹⁸. Ultimul voievod depistat în documentele cercetate datează din anul 1822, un anume Imbre Rákos, probabil de obârșie din satul Racșa, menționat ca fiind, “voievodul stăpânului din satul Vama”¹⁹. Avem însă cunoștință, dintr-o lucrare monografică, că în 1827 în satul Buzești din comitatul Sătmarului exista “un voievod român scutit de serviciile iobăgești”²⁰.

După o sumară trecere în revistă a voievozilor sătmăreni semnalati documentar în perioada de la sfârșitul secolului al XVI-lea și până în primele două trei decenii ale secolului al XIX-lea, câteva considerații privind locul și rolul acestora în cadrul comunităților sociale locale. Voievodatele cuprindeau mai multe sate, de regulă între 3 – 10 sate.

În 1634 voievodatul din Gerăușa avea o autoritate asupra satelor Gerăușa, Bolda, Socondu de Jos, Socondu de Sus, Cuța; voievodatul din Borlești peste satele din zona Codru și Valea Someșului (7 sate), iar cel din Tătărești peste satele Tătărești, Solduba, Sii și Măriș²¹.

Voievodate și voievozi întâlnim doar în districtele și zonele locuite masiv de români. Este prin urmare, o instituție și o dregătorie tipic românească. Îi vom întâlni, așadar, pe marile domenii alcătuite din sate locuite compact de către români: Chioar, Șimleu, Sătmar, Baia Mare ș.a. Mare parte a voievozilor erau persoane nobile, făcând parte din categoria nobilimii condiționare. Statutul lor privilegiat era recunoscut doar în cuprinsul domeniului. Spre pildă, voievozii bihoreni din Urviș, Suplac și Borod erau nobili

⁸ *Ibidem*, f.5

⁹ *Ibidem*, act nr. 4/1635, 6.6

¹⁰ DJANSM, fond *Primăria Municipiului Satu Mare, Moșiile Rușeni și Tătărești*, act nr. 36/1640, f.7

¹¹ *Ibidem*, act nr. 33/1715

¹² *Ibidem*, act nr. 37/1769

¹³ *Ibidem*, act nr. 115/1775

¹⁴ DJANSM, fond *Tribunalul Județean Satu Mare, Acte urbariale*, dosar nr. 943/1723, f. 9 - 10

¹⁵ *Ibidem*, dosar nr. 946/1725, f. 2 - 3

¹⁶ *Ibidem*, f. 11 - 13

¹⁷ *Ibidem*, f. 4 - 5

¹⁸ *Ibidem*, dosar nr. 943/1723, f. 9 - 10

¹⁹ *Ibidem*, dosar nr. 1821/1768, f.13.

²⁰ Ștefan Mărcuș, *Sătmar*, vol.I, Oradea, 1938, p.49

²¹ *În serviciul patriei 1933 – 1937*, Satu Mare, 1938, p.49.

în secolele XV – XVI. Ei aveau, printre altele, și atribuțiuni de judecată²². Voievodul din Vintere obținuse, încă din 1349, dreptul de a ține un preot român spre a grăbi popularea localității cu forță de muncă. În secolul al XVI-lea familia voievodului din Vintere a fost ridicată în rândurile nobilimii²³. Voievozii erau recunoscuți sau confirmați de stăpânii feudali, cum era cazul celora din districtul Hălmașului²⁴. Voievodul din Cărand (comitatul Bihor, azi în județul Arad, n.a.) avea dreptul de a ține târg o dată pe an²⁵. În veacul al XVI-lea voievozii arădeni de la Benești, Boftei, Tăgădău, Archiș și Hălăliș aveau obligații militare față de cetatea din Oradea²⁶. După anul 1600 voievozii bihoreni dispar, probabil sunt înnoșilați, locul lor fiind luat de crainici²⁷. Voievozii îndeplineau, în general, atribuții administrative, fiscale, judiciare și militare. Amintitul voievod Simion Valahul (Olah) din Tătărești era în 1609 slujbaș cu socotelile (sau oficiali ad rationem sua majestatis). Nobilul voievod Georgius Pop (Pap) din Mădăras mărturisea în 1769 că a deținut dregătoria de voievod ani în șir în perioada 1757 – 1764. El avea datoria de a mâna turmele de porci ale stăpânirii la ghindat în pădure imediat ce se ridica opreliștea și tot el trebuia să angajeze simbriași pe lângă porcari²⁸. Am putut constata, din conscripțiile consultate, prezența a câte 2 – 3 voievozi într-un singur sat, cu deosebire în satele din Țara Oașului. Acest lucru se poate explica doar prin faptul că fiecare stăpân avea voievod propriu. În secolul al XVIII-lea voievozii sunt înglobați în categoria supușilor, nicidecum nu mai fac parte din rândurile nobilimii, dar nu îndeplinesc obligații similare cu ale iobagilor. Ei beneficiază de scutiri. Treptat atribuțiile lor vor fi preluate de către juzi. Un timp juzii chiar strângeau dările cu ajutorul voievozilor²⁹. Nu e de mirare că în unele cazuri vom întâlni și juzi – voievozi, ca de exemplu pe domeniul Șimleului în 1658³⁰.

Chiar dacă ultimii voievozi sunt atestați în deceniul al treilea al secolului al XIX-lea putem conchide că, începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, voievozii încep să dispară treptat, semn că instituția e în destrămare. De acum încolo documentele consemnează în fruntea comunităților locale prezența juzilor sătești și a altor dregători. Un lucru însă rămâne cert: dănuirea îndelungată a voievodatelor, vitalitatea și capacitatea de rezistență a acestor structuri autohtone sunt neprețuite mărturii ale trăinicieii formelor organizaționale băștinașe și ale caracterului etnic preponderent românesc.

²² Ana Iles, Vasile Rus, *Documente referitoare la voievozii români din Bihor în secolele XV – XVI*, în “Crisia”, XIX, Oradea, 1989, p.309 - 316

²³ Jakó Zsigmond, *Bihar megye a török pusztítás előtt*, Budapesta, 1940, p.386

²⁴ Andrei Caciora, Eugen Glück, *Cnezate și voievodate românești arădene*, în “Studii privind istoria Aradului”, București, 1980, p.162.

²⁵ *Ibidem*, p.163

²⁶ *Ibidem*, p. 167

²⁷ D. Prodan, *op. cit.*, p.199

²⁸ DJANSM, fond *Primăria Municipiului Satu Mare. Procesul familiei Károlyi cu orașul*, fasc.I, act nr. 37/1769, f.6.

²⁹ D. Prodan, *Judele satului iobăgesc în Transilvania în secolele XVII și XVIII*, în “Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, IV, 1961, p.218

³⁰ D. Prodan, *op. cit.*, p.108

Reminiscence of voievode institution in Satu Mare (XVI – XIXth century)

Abstract

The local historiography contains only a study about the voievode institution in Satu Mare and this belongs to Victor D. Dragoș. This article highlights the long-lasting, the vitality and the capacity of resistance of voievode institution which became a real testimony of durability of these native structures. Here are mentioned a few names of the Romanian voievodes starting from the XVIth century during the XIXth century, some consideration about the place and the function of them in the local community.